

دانشگاه پیام نور
دانشکده هنر و معماری

پایان نامه

جهت دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

گروه: هنر - پژوهش هنر

عنوان پایان نامه:

حکمت نور در نگاره‌های سلطان محمد

استاد راهنما:

دکتر آناهیتا مقبلی

استاد مشاور:

دکتر فاطمه مقدم پور

دانشجو:

عذرا لازمی

۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور
دانشکده هنر و معماری

پایان نامه

جهت دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

گروه: هنر - پژوهش هنر

عنوان پایان نامه:

حکمت نور در نگاره‌های سلطان محمد

استاد راهنما:

دکتر آناهیتا مقبلی

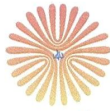
استاد مشاور:

دکتر فاطمه مقدم پور

دانشجو:

عذرا لازمی

۱۳۹۲

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم عذرا لازمی

دانشجوی رشته پژوهش هنر به شماره دانشجویی ۸۹۰۰۲۲۰۹۷

تحت عنوان:

"حکمت نور در نگاره های سلطان محمد"

جلسه دفاع با حضور داوران نامبرده ذیل در روز دوشنبه مورخ: ۱۳۹۷/۰۴/۰۹ ساعت: ۱۰-۹

در محل مرکز تهران شرق برگزار شد. پس از بررسی پایان نامه مذکور با نمره به عدد .....
به حروف ..... و با درجه ارزشیابی ..... مورد قبول واقع شد. نشد

امضاء	دانشگاه / موسسه	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
	پیام نور	استاد یار	خانم دکتر آناهیتا مقبلی	استاد راهنما
	عضو مدعو	مدعو	خانم دکتر فاطمه مقدم پور	استاد مشاور
	دانشگاه هنر	استاد	آقای دکتر غلامعلی حاتم	استاد داور
	پیام نور	استاد یار	خانم دکتر فهیمه سلطانیان	نماینده تحصیلات تکمیلی

تهران ، خیابان کریمخان
زند ، خیابان استاد نجات
الهی ، خیابان شهید فلاح
پور ، پلاک ۲۷ مرکز
تهران شرق

تلفن : ۸۸۹۱۳۴۷۵
دورنگار : ۸۸۹۴۸۹۸۴

Tshargh.Tpnu.ac.ir
Tshargh@Tpnu.ac.ir

گواهی اصالت، نشر و حقوق مادی و معنوی اثر

اینجانب عذرا لازمی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر گواهی می‌نمایم چنان چه در پایان‌نامه خود از فکر و نوشته دیگری بهره گرفته‌ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم و مأخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده‌ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می‌دانم و جوابگوی آن خواهم بود. دانشجوی تأیید می‌نماید که مطالب مندرج در این پایان‌نامه نتیجه تحقیقات خودش می‌باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

تاریخ و امضاء

اینجانب عذرا لازمی دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر گواهی می‌نمایم چنانچه براساس مطالب پایان‌نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب و... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب و... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

تاریخ و امضاء

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می‌باشد.

تقدیر و تشکر

هرگاه چشمانم را می‌بندم احساس می‌کنم نوری تمام وجودم را فرا می‌گیرد شعله‌ای در دلم افروخته می‌شود و گوشه‌های تاریک جانم را روشنی می‌بخشد. شبی را به یاد می‌آورم که دست در دست برادرم در زمستانی سرد که بلورهای برف به زمین می‌آمد به کارگاه نگارگری استاد نگارگرم می‌رفتیم. هر دو کوچک بودیم سال ۱۳۶۵ بود زمانه‌ی جنگ تحمیلی. می‌دانستیم در آن ساعت شب کارگاه بسته است اما نمی‌دانم چه نیرویی ما را به آن سو می‌کشانید. از فردا روز آن شب تا به امروز هر روز قلم و رنگ و کاغذ لحظه‌ای جان مرا رها نکرده است. بزرگ شدیم جنگ تمام شد زمستان‌ها کمتر برف می‌بارد اما خورشید و ماه همیشه می‌تابند استاد نگارگرم به دیاری دیگر کوچ کرد اما خدا همیشه هست و استادانی که همیشه به نوربخشی جان من می‌پردازند و تا نمی‌دانم چه وقت زندگانی‌ام در پی این نور پنهان آشکار، کانون نورانی ایشان را طلب خواهم نمود. از کدامشان نام ببرم و پاسش بدارم! از هر آنکه در زندگانی‌ام نورم بخشیده و هر آنکه به ظلمتم کشانیده سپاس گزارم. از همان شب زمستانی پر برف که برادرم مرا از بلور برف‌ها به نور نگاره‌ها می‌برد، دانستم که نور و ظلمت یکی است و آن یکی خداست. سپاس گزار اویم. سپاس از او سپاس از همگان است که همگان نور لایزال اویند.

چکیده

« زعشق آغاز کن که نقش گردون را بگردانی »

آنچه نگارگر ایرانی را در طی قرن‌ها به نقش پردازی و امیداشت چیزی جز بیان شوق و وصل یار نبود و آنچه تصاویر نگاره‌های او را به سرور و وجدی عاشقانه بدل می‌کرد نشان از ضیافت بهشت سانی بود که از دوران خیلی دور در اندیشه‌ی ایران از میترائیسم، زرتشت، مانی، مزدک و دین مبین اسلام، از همیشه تا کنون ریشه داشته و جان حکیم و عارف و نگارگر ایرانی را برای نمایاندن این اقلیم اهورایی، نور ازلی بخشیده است. اندیشه‌ای والا که باعث می‌شود این عارفان نگارگر و نگارگران عارف به درون پرده‌ی غیب راه یابند و به زبان سر و راز در تابش نور ایزدی از رنگ جسم برهند و در مرکزیت نور محض الهی بزی‌اند. این گونه است که سلطان محمدنگارگر به جهان مادی نظری می‌افکند و در جهان مینوی همه‌ی نقوش را در پرتو نور ازلی جمال حق می‌بیند و هرچه رنگ را در کارگاه کیمیا گونه‌ی نگاره‌هایش به نور بدل می‌کند. در جهان نگاره‌های سلطان محمد هر نقشی نشانه‌ای از حق است و هر حضوری لبریز عشق حضور اوست.

آنچه که از مفهوم نور در اندیشه‌ی نور در ایران می‌توان استنباط نمود مفهوم نور به معنای آگاهی است. نور منشاء معرفت الهی، تجلی الهی و به‌طور کلی همان نورالانوار است. آگاهی و معرفت الهی نتیجه مجاهدت وجود ممکن و فراهم‌آوری بستری برای تجلی حقیقت مطلق یا همان وجود واجب. بنابراین می‌توان گفت جهان هستی همانا تجلی نورالانوار است و جهان نگارگری ایرانی اسلامی در نورانیتی یکسان و بدون سایه روشن منعکس کننده‌ی نور مطلق است.

واژگان کلیدی:

تصویر - نگارگری - نور و ظلمت - حکمت نور - سلطان محمد - اشراق - زیبایی شناسی.

«فهرست مطالب»

عنوان

صفحه

فصل اول	۱
۱- کلیات تحقیق	۲
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسأله و موضوع تحقیق	۴
۳-۱- ضرورت و اهمیت این تحقیق	۴
۴-۱- فرضیه‌ها	۵
۵-۱- اهداف تحقیق	۵
۶-۱- سؤالات تحقیق	۶
۷-۱- سوابق تحقیق	۶
۸-۱- نوع تحقیق	۷
۱-۸-۱- روش و ابزارگردآوری اطلاعات	۷
۲-۸-۱- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها	۷
۱-۹- قلمرو تحقیق (مکانی، زمانی، موضوعی)	۸
۱-۹-۱- مکانی	۸
۲-۱-۹- زمانی	۸
۳-۱-۹- موضوعی	۸
۱۰-۱- جامعه آماری و روش نمونه‌گیری	۹
۱۱-۱- مشکلات موجود در اجرای این تحقیق	۹
فصل دوم	۱۰
۲- مفاهیم و تعاریف	۱۱
۱-۲- تعریف نور در آئین ایران باستان (پیش از اسلام)	۱۱
۱-۱-۲- تعریف نور در آیین میترائیسم	۱۱
۲-۱-۲- تعریف نور در آئین زرتشت	۱۳
۳-۱-۲- تعریف نور در آئین مانی	۱۶
۴-۱-۲- تعریف نور در آئین مزدک	۱۸
۲-۲- تعریف نور در دین اسلام	۱۹
۳-۲- تعریف نور در اندیشه‌ی اشراق حکیم شیخ شهاب الدین سهروردی	۲۰
۴-۲- نگارگری ایرانی دوره‌ی اسلامی	۲۷
۵-۲- مکتب تبریز (دوره‌ی دوم) دوره‌ی صفوی (۹۰۷ه.ق) نیمه اول سده‌ی دهم ه.ق	۲۸
۶-۲- سلطان محمد مصور تبریزی	۲۹

۳۰	..... فصل سوم
۳۱	..... ۳- حکمت نور در هنر ایرانی (تأکید بر هنر نگارگری ایرانی - دوره اسلامی)
۳۳	..... ۱-۳- زیبایی‌شناسی دوره‌ی اسلامی (با رویکرد عرفانی - اسلامی)
۳۸	..... ۲-۳- نور در زیبایی‌شناسی هنر ایرانی دوره اسلامی (با رویکرد عرفانی - اسلامی)
۴۱	..... ۳-۳- اعجاز نور در جهان نگارگری ایرانی - دوره اسلامی (براساس زیبایی‌شناسی عرفانی - اسلامی)
۴۴	..... فصل چهارم
۴۵	..... ۴- تحلیل منتخبی از نگاره‌های سلطان محمد تبریزی با رویکرد مفهوم نور
۴۵	..... ۱-۴- فردوسی و شاهنامه
۴۹	..... ۲-۴- شاهنامه شاه تهماسب صفوی
۵۰	..... ۱-۲-۴- تعریف برخی عناصر نمادین بکار رفته در نگاره‌های منتخب سلطان محمد
۶۱	..... ۳-۴- نگاره‌ی دربار کیومرث
۶۵	..... ۴-۴- نگاره‌ی جشن سده (هوشنگ)
۶۹	..... ۵-۴- نگاره‌ی مرگ ضحاک
۷۲	..... ۶-۴- نظامی و پنج‌گنج
۷۶	..... ۷-۴- نگاره‌ی معراج پیامبر اکرم (ص)
۸۴	..... فصل پنجم
۸۵	..... ۵- نتیجه‌گیری
۹۲	..... منابع و مآخذ
۹۷	..... منابع تصویری

«فهرست تصاویر»

عنوان

صفحه

- تصویر شماره ۱- دربار کیومرث ۶۰
- تصویر شماره ۲- جشن سده ۶۴
- تصویر شماره ۳- مرگ ضحاک ۶۸
- تصویر شماره ۴- معراج حضرت پیامبر اکرم(ص) ۷۵
- تصویر شماره ۵- رستم در خواب ۸۹
- تصویر شماره ۶- مرگ مرداس شاه ۸۹
- تصویر شماره ۷- ضحاک از تیره روزی خود آگاه می شود ۸۹
- تصویر شماره ۸- هوشنگ دیو سیاه را می کشد ۸۹
- تصویر شماره ۹- تهمورث دیوها را شکست می دهد ۹۰
- تصویر شماره ۱۰- کشتن ضحاک پرمایه را ۹۰
- تصویر شماره ۱۱- شکار بهرام گور درمقابل آزاده ۹۰
- تصویر شماره ۱۲- جشن عید ۹۰
- تصویر شماره ۱۳- مستی لاهوتی و ناسوتی ۹۱
- تصویر شماره ۱۴- خسرو و آب تنی شیرین ۹۱
- تصویر شماره ۱۵- سلطان سنجر و پیرزن ۹۱
- تصویر شماره ۱۶- بهرام گور و شکار شیر ۹۱

فصل اول

کلیات تحقیق

۱- کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

او با غرض نقش نمی‌زند. در واقع آنچه را که در دلش بی‌واسطه، انکشاف حاصل کرده و با الهام، دریافته است به تصویر می‌کشد. او از عالم قدسی یعنی عالمی که روح القدس در آن سکنی می‌گزیند و زبان بشری را خانه‌ی خود قرار می‌دهد، بیگانه نیست خیال او خیالی است که قدیسان در آن تجلی کرده‌اند و عرش رحمانی است. او با تفکری آماده، زمینه‌ی ظهور یا غیبت نور را فراهم می‌کند عصر آگاهی او عصر نیست انگاری نیست، نوعی تفکر حضوری است و هنرش نیز شأنی از تفکر معنوی و تفکر حضوری است. نقش او زبان خداست، زبان نور است. روشنایی هنر او به اقتضای نسبت او با حق ظهور می‌کند، حقی که ذاتاً موجود است و در پی این نسبت، عالم هنر او متحول می‌شود. کار او زمین را به درون فضای گشوده‌ی عالم می‌کشاند و آن را در آن جا حفظ می‌کند. در کار او رنگ‌ها مصرف نمی‌شوند بلکه شروع به درخشش می‌کنند. حقیقت در نگاره‌های او پیش می‌آید. در کار او، خود حقیقت در کار است، نه فقط چیزی که حقیقی است. همه‌ی موجودات به درجه‌ی عالی و بزرگ‌تر وجود می‌رسند، روشن می‌شوند و به روشنایی وارد می‌شوند و آنچه این گونه روشن شد، درخشش خویش را متوجه کار و درون آن می‌کند. این درخشش زیباست و زیبایی طریقی است که در آن، حقیقت می‌درخشد. تصاویر نگاره‌های او، تصویری از بهشت را در ذهن زنده می‌سازد، به منزله‌ی راهی به بهشت‌اند، و دلیلی جز این نمی‌تواند داشته باشد که وی از باوری عمیق و غنی و سرشار از مفاهیم مینوی برخوردار بوده است و براین مبنای حاصل این اندیشه‌ی غنی از معانی آسمانی چیزی جز مظاهر زیبایی عظیم که چشم جهانیان را خیره می‌کند، نیست. زیرا وحدت و زیبایی در شکل و کارکرد و اندیشه‌ی پدیدآورنده در هماهنگی و انسجام کامل آثار قابل تشخیص است. در آثارش، صورت و معنا چنان در هم پیچیده‌اند که با یکدیگر ترکیب کاملی را عرضه می‌کنند و هر یک بدون دیگری ناقص است نمی‌توان بدون تصویری زیبا و ژرف از مفهومی خاص یا از تفکری آرمانی، خدایی و ماورایی انتظار ایجاد اثری شگفت‌انگیز از زیبایی را در دل پرورد به این اساس ممکن نیست که صورت منحصر به فرد آثار بر مبنای چیزی جز آرزوی رسیدن به بهشت باشد آن هم براساس باورهای عمیق دینی مربوط به آن، نماد رسیدن به عوالم مینوی. واسط میان آسمان و زمین، نشانه‌ی رستاخیز و حیات جاویدان تصور حیات دایره‌ای تولد و مرگ و بار دیگر تولدی دوباره. سخن از سلطان محمد و نور آسمانی جهان نگاره‌های اوست.

واژه‌ی اوستایی میثره به معنی پیمان، قرارداد و قول و قرار است. میترا در مقام خدای کنترل‌کننده‌ی نظم کیهان یعنی روز و شب و تغییر فصول و با آتش و خورشید در پیوند است. او ایزد روشنایی و فروغ است. معراج میترا و بیان نماد کشتن گاو در آیین میترای عبارت از رهایی آدمی از مهالک نفسانی و پیوستن به حق و ملکوت یا نور مطلق و روشنی سرمدی بر اثر مجاهدت و کف

نفس می‌باشد. گاو نماد نفس است. میترا با قربانی کردن گاو به رستگاری و رهایی نزدیک می‌شود او حکم ایزدی را دارد که دستیار اهورامزدا است و در صف مبارزان خیر و راستی نبرد می‌کند. محور کیش زرتشت بر این پندار است که تمام آفرینش جویای یک هدف یعنی «فراشکرت» هستند. مقوله‌ی نیکی و بدی و ستیز همیشگی این دو همه‌ی نیروهای جهان را دستخوش تضاد تصادم می‌کند و طبیعت را صحنه پیکار دائم نیروهای خیر و شر می‌گرداند. سرانجام خیر و روشنایی بر حق است و تاریکی و شر را نابود می‌گرداند. در اوستا ایزد آذر معرف روشنایی اهورامزداست. ایرانیان باستان نور را پرستش سوی خود قرار داده و نیایش اهورامزدا را به‌جا می‌آورند تا به نور حقیقی نزدیک‌تر شوند. در واقع پرستش سو نور است و نه آتش و این تجلی نور کل است که دل را گرما و روان را صفا می‌بخشد.

نور منشاء معرفت الهی، تجلی الهی و همانا نورالانوار می‌باشد. شیخ شهاب‌الدین سهروردی در بیان دو مبدأ خیر و شر یا نور و ظلمت نور را وجود واجب و ظلمت را وجود ممکن می‌داند. در اندیشه‌ی سهروردی که بر پایه‌ی اندیشه‌ی نور در تفکر آیین ایران باستان و دین اسلام می‌باشد جهان هستی بر دو مبدأ یکی نور و یکی ظلمت نیست، بلکه تقابل نور و ظلمت، تقابل وجود و لاوجود است به این معنی که نور برای آنکه خود را تحقق بخشد باید ظلمتی یابد و آن را روشن گرداند. نور ذاتاً عاشق پرتوپاشی است و این عشق او را برمی‌انگیزد که با پرتوپاشی خود همه چیزها را شوروزندگی بخشد.

در حکمت اشراقی سهروردی خودآگاهی با روشن بودن برابر بوده و با نور محض یکی است. مهمترین نور در حکمت اشراق نور اسفهد یا نور مدبر نام دارد که مجرد بوده و قاهر بر چیزهایی است که در تحت آن قرار دارند این نور موجب پیوند میان انسان و گستره‌ی کائنات یعنی قلمرو میان گستره‌ی مادی و غیرمادی می‌گردد. اشراق رشد آگاهی، بیداری دل و عشق است و آنگاه راه یافتن به حقیقت کل و نورالانوار می‌باشد.

بنابراین می‌توان گفت که در اندیشه‌ی آیین‌های ایران باستان از جمله زرتشت و در ادامه‌ی این اندیشه و تکامل آن در دین اسلام و حکمت اشراق شعار لاله‌الاله‌الله اساس تفکر نورانی است که به معنای یکتایی و وحدانیت می‌باشد چنانکه همه‌چیز تجلی نور مطلق است. بازتاب این اندیشه را در هنر ایرانی از جمله در نگارگری ایرانی اسلامی می‌توان مشاهده نمود که به واسطه‌ی حضور نور مطلق، نگارگر تمامی عناصر را عادی از هرگونه سایه - روشن و تاریکی در جهان نگاره‌ها نمایان می‌سازد. به‌گونه‌ای که گویی نگاره‌ها در پرتو نورپاشی وجود مطلق، یکسان و برابر جلوه‌گری می‌کنند بی‌آنکه در اسارت وزن و حجم بمانند. همه‌چیز در آنها سیال و روان است. تصاویر در جهان نگارگری در فضای بی‌زمانی چنان هماهنگ‌اند که همه‌چیز در آن بدون فاصله در نورانیتی یکسان و بدون سایه روشن دیده می‌شود و منعکس‌کننده‌ی نور مطلق‌اند.

۱-۲- بیان مسأله و موضوع تحقیق

بسته به نوع تلقی ادیان باستان ایران (زرتشت، مانی، مزدک) از ماهیت نور و رویکرد حکمت ایرانی در دوران اسلامی نسبت به حقیقت و جوهر نور تبیین ما از مسائل و مباحث حول مرکزیت نور و تأثیر آن در هنر ایرانی دوره اسلامی از جمله نگارگری ایرانی دوره اسلامی با تأکید بر نگاره‌های سلطان محمد نگارگر دوره‌ی شاه تهماسب صفوی در مکتب تبریز (دوره دوم) سده دهم ه.ق. متفاوت خواهد بود. اینکه آیا محوریت نور و تعریف آن را در ادیان و آیین ایران باستان و ایران اسلامی جریانی کاملاً مستقل بدانیم و یا موضوعی غیر اصیل و وابسته بشماریم؟ آیا می‌توانیم ویژگی اصیل و آرمانی نور را در ماهیت درونی ماده رنگ در نگاره‌های سلطان محمد بیابیم؟ آیا می‌توانیم مفهوم تجلی ذات الهی را به گونه‌ای بصری در نگاره‌های سلطان محمد بر مبنای استدلال و تفکر نگارگر از درک وحدت الهی و نورانیت وجود بیابیم؟ چگونه می‌توانیم رویکرد این نگاره‌ها را براساس مفاهیم عرفان اسلامی با محوریت نور، جلوه‌ای از حسن الهی و جمال ازلی بدانیم؟ آیا می‌توانیم این نگاره‌ها را نشانی بدانیم که از قلمرو زمان و مکان فراتر می‌رود و به ساحت جمال نورانی احدی راه می‌یابد؟ مسائل و چالش‌های بسیاری در این طرح می‌شود که پرداختن به آنها بستگی به تحقق و مطالعه در ماهیت و تعریف نور هم در ادیان باستان ایران (زرتشت، مانی و مزدک) و هم در عرفان و تصوف اسلامی دارد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت این تحقیق

به نظر می‌رسد در دوره‌ای که فرهنگ و تمدن غرب سعی در سیطره‌ی کامل خود بر همه‌ی زمینه‌ها دارد برای احیاء حفظ تعالی و بالندگی فرهنگ، تمدن و هنر سرزمین خودمان ایران نیازمند تلاش و مجاهدت‌های دوباره و دوباره‌ایم فرهنگ و هنری که خود را متعلق به عالم وحدانیت و یگانگی می‌داند و منادی نجات انسان‌ها از ظلمت و پلیدی به سوی نور و زیبایی و صلح و سعادت ابدی بوده و هست. شاید حتی تکرار اینگونه مباحث به دلیل گستردگی و همیشه نو بودن آنها خالی از لطف نباشد، چرا که مربوط به احولات درون و مقامات و فضایل و شایستگی‌های نوع بشر می‌باشد. چگونه می‌توان گفت اشعار مولانا، سعدی، خیام و حافظ مربوط به دورانی کهن است و امروزه روز جایی برایشان نیست؟! درحالی‌که هرچه بحث و تجزیه و تحلیل هم در ماهیت و هم در هویت و هم در مفاهیم آنها صورت پذیرد هنوز جایی برای گفتمانی دوباره خالی خواهد بود بنابراین رمز گشایی از بیکرانگی‌های هنر و عرفان این سرزمین تا همیشه لازم و ضروری می‌باشد در جهانی که نیاز به سکوت، نیایش، سپاس، صلح، وحدت، عشق، صمیمیت و سعادت همگانی بیش از هر چیز رخ می‌نماید.

۱-۴- فرضیه‌ها

- به نظر می‌رسد رنگ‌های نگاره‌های سلطان محمد با مرکزیت مفهوم نور= آگاهی در نورشناسی اسلامی از دنیایی فیزیکی رها شده و به زیبایی مطلق رهنمون می‌شوند.
- به نظر می‌رسد جهان نگاره‌های سلطان محمد از نور افشانی جهان متعالی پوششی از زیبایی الهی به برکرده است.
- به نظر می‌رسد ظهور فروغ نور متعالی که حاوی رهایی و آگاهی است رنگ نگاره‌های سلطان محمد را عاری از وزن و حجم ساخته که در پی اصل خویش سیال و روانند.
- به نظر می‌رسد ظهور نور الهی به نگاره‌های سلطان محمد هویتی متعالی می‌بخشد.
- به نظر می‌رسد تغییر شکل روابط ماده و معنا بر مبنای اندیشه‌ی الهی نور، جهان نگاره‌های سلطان محمد را دارای حساسیتی موسیقایی و مجرد می‌کند.

۱-۵- اهداف تحقیق

هدف در این پایان‌نامه بررسی ماهیت نور به شکلی که در تاریخ ادیان باستان ایران یعنی زرتشت، مانی و مزدک نمود یافته است و در دوره‌ی اسلام در اندیشه‌ی حکمت ایرانی- اسلامی بخصوص در اندیشه‌ی عرفانی- اشراقی حکیم شیخ شهاب الدین سهروردی متجلی می‌شود، می‌باشد. تأثیرات اندیشه‌ی نورانی ایرانی در هنر ایرانی دوره اسلامی برای حفظ تجلی الهی و نور آسمانی ضرورت پیدا می‌کند این تأثیرات بخصوص در هنر نگارگری ایرانی دوره اسلامی مشهود است. هنر نگارگری با رویکرد نگاره‌های سلطان محمد در عصر طلایی هنر و حکمت صفویه در مکتب تبریز دوره‌ی دوم زمان سلطنت شاه تهماسب سده‌ی دهم ه.ق موهبتی آسمانی به شمار می‌رود برای انسانی که در احاطه‌ی صور و قالب‌های مادی زندگی می‌کند و دسترسی به نوری را که مغذی جان اوست را ممکن می‌سازد نوری که به صورت‌های خاکی، روشنی و شفافیت خاصی می‌بخشد. رابطه نزدیک و باطنی اسلام بویژه عرفان و اشراق اسلامی با زیبایی‌شناسی هنر ایرانی- اسلامی باعث شرافت بخشی به ماده است. هدف این پایان‌نامه بررسی استحاله و دگردیسی اشیا مادی بخصوص رنگ در نگاره‌های سلطان محمد (براساس اندیشه‌ی نورانی از ایران باستانی تا ایران اسلامی) به نورانیت مطلق است. بررسی نوعی کیمیاگری تمثیلی که اشیا مادی بخصوص رنگ را در پیوند با عالم روحانی به نور بدل می‌کند و آنرا تعالی می‌بخشد. رستگاری و وارheidن از اسارت که در گرو آگاهی است و آگاهی که در اصل نوری است که در باطن انسان ظهور می‌کند. بررسی بازتاب گسترده‌ی اندیشه‌ی

اشراقی - اسلامی سهروردی و آشکارگی نور در ماده رنگ نگاره‌های سلطان محمد می‌باشد. این پایان‌نامه بررسی چگونگی و چرائی دگرگونی مادیت به عالم مینوی و جاودان با مرکزیت انعکاس نور الهی در جان و روح نگاره‌های سلطان محمد می‌باشد.

۱-۶- سؤالات تحقیق

- مفهوم نور در زیبایی‌شناسی اسلامی - عرفانی چه تأثیری بر دگرذیسی ماده رنگ در نگاره‌های سلطان محمد دارد؟

- حقیقت حضور نور در نگاره‌های سلطان محمد چیست؟

- آیا تأثیر پذیری رنگ‌های نگاره‌های سلطان محمد از مفهوم نورانی اسلامی، عرفانی باعث غیبت وزن و مادیت در این نگاره‌ها می‌شود؟

- آیا تأثیر اندیشه‌ی الهی نور در حکمت اسلامی بخصوص حکمت اشراقی اسلامی سهروردی موجب تجلی هویت متعالی نور در نگاره‌های سلطان محمد می‌شود؟

- ایده‌ی جهان مجرد در هویت بصری و زیبایی‌شناسی سلطان محمد با مرکزیت مفهوم نور در اسلام چگونه متجلی می‌شود؟

۱-۷- سوابق تحقیق

شمار اندیشمندانی که در دوره‌های متقدم و متأخر به تبیین مبانی نظری و فکری دینی و آیینی ایران باستان از جمله زرتشت، مانی و مزدک و همچنین مبانی حکمت و عرفان اسلامی اندک نبوده است و همچنین بسیاری از محققان و پژوهشگران بنام و مشهور ایرانی و خارجی با رویکردهای هنری و تأثیرات اندیشه‌های دینی و آیینی، عرفانی و اسلامی در جریان تحولات هنری ایران نظریه پردازی نموده‌اند. قابل ذکر است که بسیاری از هنرمندان این عرصه خود صاحب اندیشه و بسیاری از اندیشمندان خود صاحب ذوق و اهل هنر بوده‌اند. آثار اندیشمندانی چون رنه گنون، فرتیپوت شووان، آنانداکوماراسوامی، تیتوس بورکهارت، هانری کربن و بزرگانی دیگر، معنا و ماهیت و رسالت هنر سنتی و دینی را با وضوح چشمگیری احیا کرده‌اند. آثار این متفکران گنجینه‌ای از معارف پیرامون هنر قدسی است. تذکره الاولیاء عطار، منطق الطیر عطار، هفت گنبد نظامی، کشف المحجوب هجویری، مرصاد العباد نجم‌الدین رازی، نفحات الانس عبدالرحمان جامی، مثنوی مولانا، عوارف المعارف و حکمه الاشراق سهروردی، اسفار اربعه ملاصدرا، فتوحات مکیه محی‌الدین عربی،

گلشن راز، آثار نجم کبرا، علاءالدوله سمنانی و بی‌شمار آثار ادبی و عرفانی و حکمی و همچنین آثار نویسندگانی با رویکرد هنری از جمله روئین پاکبار، علی‌اکبر تجویدی، مهرداد بهار، مهدی حسینی، غلامعلی حاتم، یعقوب آژند، مرتضی گودرزی دیباج، حبیب‌الله آیت‌اللهی، شهرام پازوکی، محمدرضا ریخته‌گران، محمد ضیمران، محمد تقی جعفری، علی رامین، بابک احمدی، محمد مددپور، محمود خاتمی، حسن بلخاری، غلامحسین ابراهیمی دینانی، سعید نفیسی، علی شیخ‌الاسلامی، عبدالحسین زرین کوب، شفیعی کدکنی، اقبال لاهوری، محمد علی رجبی، بهاء‌الدین خرم‌شاهی و بزرگانی دیگر در قالب کتاب، مقاله، سخنرانی، ارزنده و مرجع محققان، پژوهندگان و دانشجویان و هنر جویان در زمینه‌های حکمت و ادبیات و هنر می‌باشند. ضمناً پایان‌نامه‌های دانشجویان محترم با محوریت نگارگری ایرانی و بحث نور و تأثیر گذاری و تأثیر پذیری آن از مباحث حکمی و عرفانی ایرانی (هم باستان و هم اسلام) قابل ذکر است.

۱-۸- نوع تحقیق

۱-۸-۱- روش و ابزارگردآوری اطلاعات

- آثار تاریخی - موزه‌ها - مقالات و مجلات پژوهشی و هنری - گزارش‌های پژوهشی مانند رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها - کتب دست اول به ویژه کتب کلاسیک و فرهنگ‌نامه‌ها - اسناد و مدارک اصیل، آرشیوها، بایگانی‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی،
- فایل‌های رایانه‌ای، مراکز نسخ خطی و کتابخانه‌ها.
- متن خوانی - فیش برداری - سند خوانی - تصویر خوانی - یادداشت برداری - تصویر برداری - نسخه برداری - عکس برداری - نقاشی - فتوکپی و مشاهده.
- فضای مجازی، اینترنت.
- شرکت در همایش‌ها و کنفرانس‌های هنری و حکمی.
- ارزیابی، مقایسه و تحلیل برای کشف مجهول و فرضیه‌های ارائه شده.

۱-۸-۲- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات « توصیفی - تحلیلی » می‌باشد.

۹-۱- قلمرو تحقیق (مکانی، زمانی، موضوعی)

۹-۱-۱- مکانی

قلمرو تحقیق، ایران، تقریباً اواخر هزاره‌ی قبل از میلاد ورود آریایی‌ها به ایران، ظهور میترائیسم، زرتشت، مانی و مزدک، ظهور اسلام و ظهور تفکر عرفانی-اسلامی و بررسی نگاره‌های سلطان محمد در تبریز دوره صفوی می‌باشد.

۹-۱-۲- زمانی

- اواخر هزاره دوم قبل از میلاد ۱۳۰۰-۱۲۰۰ ق.م ورود آریایی‌ها به ایران
- تولد زرتشت ۱۳۰۰۰ تا ۶۰۰۰ سال ق.م (اختلاف نظر در تاریخ تولد زرتشت)
- ظهور مانی ۲۱۵ م. دوره پادشاهی شاپور در حکومت ساسانیان.
- ظهور مزدک ۴۸۷ م. دوره پادشاهی قباد حکومت ساسانیان
- ورود اسلام اوایل قرن ۷ م. بر چیده شدن ساسانیان ۶۵۱ م و ۳۱ ه.ق و حاکمیت اعراب بر امپراطوری ساسانیان
- دوره اسلامی ایران ۵۴۹ ه.ق تا ۹۵۰ ه.ق:
- تولد شیخ شهاب الدین سهروردی
- دوره صفویه از شاه اسماعیل تا شاه تهماسب
- ظهور سلطان محمد مکتب تبریز دوره دوم نگارگری

۹-۱-۳- موضوعی

- اهمیت نور و آتش در آئین میترائیسم
- اهمیت نور در آئین زرتشت (اهورا: روشنی و خیر و نیکی، اهریمن: تاریکی و پلیدی و شر)
- اهمیت نور در آئین مانی (زهد و پارسایی، فلاحی و رستگاری)
- اهمیت نور در آئین مزدک (مردم گرایی و پدید آئی صلح ابدی)
- اهمیت نور در اسلام (الله نور السموات و الارض)
- اهمیت نور در اندیشه اشراقی اسلامی سهروردی (نور الانوار)
- اهمیت تجلی نور در نگاره‌های سلطان محمد (استحاله ماده رنگ به نور متعالی)

۱-۱۰- جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

پایان‌نامه دارای ۱۶ نمونه از نگاره‌های سلطان محمد که ثبت شده و قابل دسترسی و بررسی می‌باشند. بطور جامع و مشخص تحلیل ۴ نمونه از این نگاره‌ها به نام‌های دربار کیومرث، جشن سده، مرگ ضحاک از نسخه شاهنامه فردوسی شاه تهماسب و معراج حضرت رسول اکرم(ص) از نسخه خمسه نظامی شاه تهماسب می‌باشد.

۱-۱۱- مشکلات موجود در اجرای این تحقیق

گویی بدون مشکل احساس تنهایی می‌کنیم پس اگر مشکلی هم نباشد آن را می‌سازیم. با وجود مشکل شاد می‌شویم. آیا بهتر نیست طوری کار کنیم گویی مشکلی نداریم. بر عهده‌ی ماست که مشکلات را نگهداریم و یا برای همیشه آنها را بر افکنیم. حس کنیم جاری هستیم و همه چیز در اطرافمان جاری است. در اجرای این تحقیق نیز بنابر عادت مشکلی هم اگر نبود آنرا ساختم به آن چسبیدم و ره‌ایش نکردم کاستی‌های تحقیق را نتیجه‌ی این باور خویش می‌دانم و نه عدم وجود منابع و مأخذ. باشد که روزی از ظلمت نا آگاهی‌ام برهم.

فصل دوم

مفاهیم و تعاریف